гарнізонів. У військах також розгорталась *система юридичних підрозділів*, а на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Київського національного університету імені Т. Шевченка було сформовано *навчальні підрозділи для підготовки військових юристів*. В галузі військових наук було запроваджено окрему наукову спеціальність – ***військове право***. Однак, протягом 2000–2012 років система військової юстиції була майже повністю демонтована і частково відновлена у 2014 році з початком гібридної війни проти України. Наразі актуальною постала проблема щодо відновлення усієї системи військової юстиції у складі: *державного бюро військової юстиції, військової прокуратури та військових судів.*

Подолання вказаних та інших проблем, як видається, потребує визначення таких **основних пріоритетів**:

1) захист національних інтересів в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави;

2) проведення індустріалізації на основі інновацій та новітніх інформаційних технологій, розвитку штучного інтелекту, робототехніки, цифрової економіки та інших складових інформаційного суспільства;

3) здійснення політичної реформи *(реформування парламенту та системи правосуддя, збалансування завдань і повноважень гілок влади, прийняття нового виборчого законодавства, обмеження недоторканості народних депутатів та інших посадових осіб)*;

4) подальшого розвитку складових сектору безпеки і оборони України.

Бабкіна О. В.
завідувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
доктор політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України (м. Київ)

ДЕМОКРАТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ

Стаття присвячена аналізу феномену цивілізаційного вибору в контексті сучасних проблем національного розвитку України. Аналізуються проблеми та ризики євроінтеграційної політики з точки зору політичного самовизначення, чинники, що перешкоджають демократичній модернізації України.

На початку XXI ст. однією з найвиразніших його тенденцій стає політико-цивілізаційне впорядкування світу. Якщо до кінця XX ст. всі актори глобального політичного процесу знаходилися у більш-менш рівних умовах і відповідно переважали націотворчі тенденції, то в сучасний період кожна держава опиняється

щонайменше на двох платформах – цивілізаційній та національній, а водночас у процесі відповідного вибору.

Україна вже понад два десятиліття перебуває в процесі пошуку нової національної ідеї, здатної слугувати консолідації нації, та її цивілізаційному вибору. Протікання цих процесів відбувається повільно, непослідовно та дуалістично: ні на Захід, ні на Схід (т.з. "політика багатовекторності"). Така ситуація спровокувала певну фрагментарність свідомості українців щодо визначення своєї ідентичності, загальмувала, як політичний, так і економічний розвиток та навіть створила безпосередню загрозу національній державності. Не можна не побачити, що така позиція України мала як об'єктивні, так і суб'єктивні причини, основними з яких постали суттєва різниця зовнішніх та внутрішніх орієнтацій Східної й Західної України, нерішуча позиція політичних суб'єктів – президентів, парламенту, урядів України та ін.

Оскільки Україна знаходиться на перехресті різних цивілізацій (слов'яно-православної, західно-європейської, у віддаленій зоні периферії ісламської цивілізації), то відповідно в Україні не вирішена до кінця проблема подолання "кризи культурно-цивілізаційної ідентичності". Аналіз масової свідомості показує, що в своїх цивілізаційних орієнтаціях населення України дуже диференційоване, а значна його частина перебуває у стані невизначеності. Громадяни поділені за своїми цінностями, традиціями на групи, які утворюють різноманітні культурно-цивілізаційні типи, серед яких виділяються два основних: традиційний цивілізаційний тип та сучасний цивілізаційний тип

В той же час, як зазначає В. Горбатенко, "подібні уявлення сприяють поглибленню властивого для перехідних суспільств конфлікту традиціоналізму і модернізації… Достатньо високий освітньо-культурний рівень розвитку українського населення сприяє швидкому усвідомленню необхідності засвоєння стандартів західної політичної культури, таких як приватна власність, свобода особистості та ін." [1, с. 120].

До суб'єктивних причин гальмування цивілізаційного вибору України можна віднести нерішучу позицію політичних суб'єктів – президентів, урядів України та інших. Примітною рисою модернізаційних процесів, які вже відбуваються протягом 20-ти років є те, що в Україні вони мають переважно несистемний характер і, як закономірний наслідок, низьку ефективність. Так, за даними моніторингу 2017 року Інституту соціології НАН України, майже половина (44,7%) населення вважає, що на сьогодні жодна з головних сфер життєдіяльності суспільства не є модернізованою. Близько 18,8% завагалися з відповіддю. Найбільш модернізованими, на думку 17,6% респондентів, є інститути громадянського суспільства (волонтерство та інші); це найбільший відсоток серед запропонованих варіантів, економічну сферу вважають модернізованою 13,3% респондентів, а політичну вважають найменша частка опитаних – 9,2% [4, с. 70].

Одним з найважливіших питань модернізації України є питання підтримки модернізаційних реформ: адже без підтримки владних структур системні зміни неможливі. За даними вищевказаного моніторингу 2017 року, більше третини опитаних українців вважають, що жодна структура не сприяє модернізації суспільства. Приблизно однакова частка (18,7% і 18,7%) респондентів вважають, що більшою мірою модернізації сприяють вітчизняні громадські організації та асоціації та міжнародні громадські організації. Меншою мірою сприяють модернізації об'єднання роботодавців (9,1%), Президент України (8,9%), Національна академія наук (7,6%), Верховна рада (6,2%), Кабінет міністрів (5,1%). Очевидно, що суспільство має зрозуміти ідеологію запропонованих реформ – спрямування на політичну консолідацію суспільства на засадах нового порядку життєустрою. Для цього, як мінімум потрібний відкритий діалог влади з суспільством, його активними суб'єктами як основи для сучасного договору [4, с. 72].

Водночас така політика України не може тривати вічно. Пошук свого місця у світі став нагальною проблемою та центральним завданням української держави. Йдеться про політичне самовизначення, яке є невід'ємним від національного самовизначення, що, в свою чергу, включає економічну стратегію, психологічні перетворення, ідеологічні концепції. Разом з тим "політичне самовизначення є однією з складових частин національного цивілізаційного самовизначення… Політичне самовизначення не зводиться до факту проголошення незалежності та створення державних атрибутів" [2, с. 380]. Воно включає також громадянське суспільство, формування національної політичної свідомості в багатонаціональному суспільстві.

Часто для країн, що здійснюють навздогінний тип модернізації, саме ідея інтеграції в межах цивілізаційного вибору і ставала своєрідною національною ідеєю. Так було в Польщі, в країнах Балтії – Латвії, Литві, Естонії, де після розпаду СРСР загальна підтримка населенням цих ідей і зумовила успіх досягнення мети суспільних перетворень та ідей євроінтеграції.

Для сучасної України притаманна не тільки суперечлива національна політична свідомість, але й також нестабільна політична ідея, слабкі неефективні політичні інститути. Українська політика, особливо у внутрішньополітичному аспекті, далека від зразків демократичної політики: кланова, не публічна, корумпована. Треба враховувати, що в умовах поступового еволюційного суспільного розвитку при системних перетвореннях порушується сталість елементів системи, що призводить до нестабільності суспільства та всіх його складових. Сучасне українське суспільство знаходиться у високоактивній стадії соціальних трансформацій з нестабільною соціальною системою, близькою до стану біфуркації, "динамічного хаосу". Особливістю такого суспільства є нестабільність його основних сфер, стан кризи, у тому числі й політичної, як результату нездатності політичної системи адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх змін, відсутність гарантій досягнення декларованого ідеалу, суперечливе поєднання взаємовиключних елементів нової політичної системи та

авторитарної, яка намагається нейтралізувати демократичні зміни. Йому притаманний розкол еліт, їх схильність до корпоратизації та олігархізації, перехідний тип політичної культури, її фрагментарність, як хаотичне поєднання старих та нових цінностей, невідповідність інституційного та ціннісного аспектів реформування, кризи легітимності, участі та ін.

Сучасний цивілізаційний вибір вимагає від України нових підходів до розуміння усвідомлення сутності та змісту такої складної категорії як політика, адже сучасна політика передбачає цивілізовані демократичні форми управління і регулювання діяльності людей, які використовуючи владні функції, в межах закону відстоюють свої інтереси і сприяють гармонізації інтересів суспільства і держави. Політика при цьому розуміється як інструмент гуманізації суспільства, забезпечення його стабільності, консолідації, громадянського миру.

На процес формування вищезазначеного типу політики справляють вплив якості об'єкта ціннісної орієнтації (суспільство, держава, політичний режим, політичні інститути, лідери тощо), а також потреби, інтереси та поведінка суб'єктів реалізації політичних цінностей. За прикладом постсоціалістичних країн, що успішно інтегрувалися в європейське співтовариство, цивілізаційно-інтеграційний вибір міг би стати новою національною ідеєю для України.

Україна ідентифікує себе насамперед як європейська держава. Це визначено її історичним минулим, географічним становищем, належністю до культурних традицій європейської цивілізації, соціоетнічним складом населення, можливостями економічних зв'язків з країнами Європи. Європейська інтеграція залишається стратегічним напрямом української зовнішньої політики, яка характеризується позитивним ставленням населення до ЄС. Так, за даними Інституту соціології НАН України за 2017 рік, до ЄС прихильно ставиться 55,1% українських громадян [4, с. 64].

За останні роки офіційно було проголошено курс на євроінтеграцію, відбулася відмова від позаблокового статусу, підписана угода про асоціацію з ЄС, проголошено євроатлантичні наміри України. Політична еліта поступово усвідомлює мотиви, які впливають на здійснення українським суспільством політичного вибору. Йдеться про підвищення рівня життя, відстоювання демократичних цінностей. Зазначене підтвердила Революція Гідності, яка стала фактичною реакцією на відмову від офіційного закріплення євроінтеграційних прагнень українців. У цьому контексті український дослідник О. Майборода слушно зазначає "Геостратегічний вибір країни є оптимальним за умови збігу двох мотивів – цивілізаційно-ідентифікованого та раціонально-прагматичного. Перший із названих мотивів обумовлює вибір країною стратегічного, а то й вічного історичного союзника за критерієм самовіднесення себе до тієї ж цивілізації, що і бажаний партнер. Зближення союзника із цивілізаційним аналогом кратно прискорюється очікуваною матеріальною вигодою, тобто другим мотивом" [3, с. 71].

Серед чинників, які перешкоджають інтеграції України до Європейського Союзу, можна відзначити насамперед недостатність ефективних системних внутрішніх реформ в усіх сферах суспільного життя. Найголовніше в сучасній теорії, практиці демократизації полягає у розумінні того, що демократія створює тільки умови (можливості) для досягнення її високих цілей, а чи здійсняться вони чи ні – залежить якраз від того, як і за яких обставин будуть відбуватися демократичні процеси, які сили будуть впливати на них.

За даними моніторингу Інституту соціології НАН України за 2017 рік, майже однакова кількість респондентів зазначає три основні причини, які найбільш заважають модернізації українського суспільства: відсутність лідерів здатних ініціювати цей процес – 27,5%; небажання владних/політичних еліт докорінно змінювати українське суспільство – 26,2%; небажання влади нести витрати – 24,7% і лише 7,6% вважають, що найбільше заважає модернізації – слабкість активності громадянського суспільства у підтримці цього процесу [4, с. 73].

Загалом при здійсненні євроінтеграційної політики необхідно виходити з того, що вступ до ЄС не має бути самоціллю, головним завданням для України має стати проведення внутрішніх реформ з метою модернізації країни та досягнення європейського рівня життя населення.

Таким чином, європейська інтеграція для України є пріоритетом не тільки зовнішньої політики, але й рушійною силою внутрішніх трансформацій. В Україні переважна більшість політичних сил і пересічних громадян не бачать альтернативи демократії, продовженню процесу інтеграції до європейських структур. Україна наближатиметься до Євросоюзу лише одночасно з процесом поширення в українському суспільстві європейської політичної культури, європейських суспільних відносин, європейського способу мислення. Саме це має стати чинником модернізації суспільства.

Україні сьогодні потрібно доповнити стратегію європейської інтеграції, яка є основним зовнішнім політичним фактором розвитку, внутрішньою політичною програмою розвитку країни. Отже, не викликає сумнівів той факт, що трансформаційний процес в Україні, щоб бути реальним, успішним і конкретним, повинен дотримуватися проєвропейської орієнтації, прагнути відповідати стандартам та критеріям ЄС. Модернізація є процесом, коли Україна відповідає сьогочасним викликам і трансформується в річищі світових тенденцій розвитку

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Горбатенко В. П.* Стратегія модернізації суспільства. Україна і світ на зламі тисячоліття [Текст] / В. П. Горбатенко // Видавничий центр “Академія”. – Київ, 1999. – 238 с.
2. *Михальченко Н. И.* Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX–XXI веков [Текст] / Н. И. Михальченко. – Киев : Парламентское издательство, 2016. – 504 с.

3. *Майборода О. М.* Українська самоідентифікація на сучасному етапі: елітарна та масова версії [Текст] / О. М. Майборода // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – Київ : ТОВ УВПК "ЕксОб", 2006. – Т. 1. – С. 71-75

4. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 4 (18). Збірник наукових праць Заснований Інститутом соціології НАН України. 600 с.

Усенко І. Б.
завідувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України (м. Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ XX ст.

Мета нашої конференції поглянути на історію розвитку Української державності крізь призму часу. Слід передусім зробити застереження, що Конституція України визначає Український народ як громадян України всіх національностей. Відповідно, історія української державності не обмежується історією державотворчих процесів лише українського етносу. Ми спадкоємці всього того, що впродовж віків відбувалося на українській землі. І це стосується не лише включення у вітчизняний історичний дискурс давніх греків і прадавніх трипільців, а й оцінки досвіду державотворення відносно близького до нас XX століття. Зокрема, вважаємо юридично та історично некоректним, розглядати добу радянської української державності, як "втрачений час", "період несвободи", "іноземну окупацію" тощо.

Об'єктивне розуміння державотворчих процесів в Україні XX століття має початися з осмислення юридичних аспектів Української революції 1917–1921 рр., ювілею якої, зокрема, присвячена і наша конференція. Перманентне обговорення цих питань, своєрідний мозковий штурм дали змогу остаточно викристалізувати те бачення української революції 1917–1921 рр., яке сформувалося у відділі історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України упродовж останнього десятиліття. Його, не претендуючи на новизну викладу, ми зараз і пропонуємо увазі учасників конференції. Минулого року ця позиція вже більшою чи меншою мірою оприлюднювалася нами на багатьох фахових конференціях істориків права, проте вона ще не стала загальновизнаною і є практична потреба в її презентації і перед цією аудиторією.

1. Під українською революцією ми розуміємо сукупність суспільно-історичних процесів, пов'язаних з реалізацією української ідеї, які призвели до докорінної зміни суспільних відносин на етнічній території українського народу.